

DOI: 10.18427/iri-2018-0001

A frazeologizmusok explicit oktatása a kontrasztív frazeológia módszerével

Drahota-Szabó Erzsébet

Szegedi Tudományegyetem JGYPK Nemzetiségi Intézet, Szeged

drahota@jgypk.szte.hu

Nem szavakban, hanem megnyilatkozásokban kommunikálunk, s megnyilatkozásaink szókapcsolatokból állnak. Ezek lehetnek szabad (alkalmi) és kötött (állandósult) szókapcsolatok. A szókincsoktatás tehát nem szavak, hanem szókapcsolatok oktatását jelenti, s ebben az állandósult szókapcsolatoknak, azaz a frazeologizmusoknak kiemelt relevanciája van. A frazeologizmusok nemcsak a hétköznapi kommunikáció állandó „előregyártott” elemei, hanem minden funkcionális stílusban és szövegfajtában mint szövegkonstituáló elemek működnek. A frazeologizmusok gyakran jelennek meg a nyelvi viccekben, mint a humor forrásai. A reklámban az a feladatuk, hogy ismerős hangzásuk alapján pozitív érzéseket keltsenek a potenciális vevőben, s így a reklámot még hitelesebbé, ill. hihetőbbé tegyék. A frazeologizmus egyesíti magában a jó headline és a jó reklámszlogen jellemzőit: rövid és frappáns, azaz megfelel a maximális szövegminimalizáció követelményének. A sajtónyelvnek is konstitutív elemei, főleg a címekben jelennek meg. A szépirodalmi szövegekben – a fordítás szempontjából is – különös figyelmet érdemelnek a literalizálható idiomatikus frazeologizmusok, amelyek szövegbe épülve két jelentéssíkot (izotópiát) hozhatnak létre.

Az állandósult szókapcsolatok ismerete mind a szövegrecepcióban, mind a szövegprodukciónban elengedhetetlen. A frazeologizmusok oktatásának módszerét elsősorban a célcsoport határozza meg: a tanulók kora, előismeretei, a tanulási cél. Leendő némettanárok esetében a cél a produktív, koordinált kétnyelvűség elérése.¹ Ezért esetükben az explicit módszert kell alkalmazni, azaz a frazeologizmusokkal való foglalkozás első lépéseként a kontrasztív frazeológia által megkülönböztetett ekvivalencia-típusokra kell helyezni a hangsúlyt, majd ezután következnek a gyakorlatok, amelyekben a frazeológiai tudás, az ismeretek készséggé fejlesztendők.

A tanulmány célja röviden bemutatni, milyen haszonnal jár az ekvivalencia-típusok explicit tárgyalása a németnek, mint idegen nyelvnek az oktatásában. A nyelvi adatok olyan frazeologizmusok, amelyek állatneveket tartalmaznak. A kiinduló nyelv a magyar, a kontrasztnyelv elsősorban a német. A germanisztika-szakos hallgatók többsége tanult/tanul angolul is, ezért a második kontrasztnyelv az angol. Végül pedig az oroszal való egybevetés egy magasabb szintű language awareness elérését célozza.

¹ A kétnyelvűség fajtáihoz, s ezeken belül a koordinált kétnyelvűséghez vö. Drahota-Szabó, 2017.

Elméleti alapvetés

A frazeologizmusok ismérvei

Az egyetemi hallgatók már középiskolai és általános iskolai tanulmányaik során megtapasztalták, hogy a németben is vannak állandósult szókapcsolatok, amelyeket csak az adott formában lehet használni. Tisztában vannak azzal, hogy frazeologizmuson olyan több (legalább kettő) szóból álló kapcsolatot értünk, amelyet (viszonylagos) szerkezeti és lexikális állandóság, s egyúttal reprodukálhatóság jellemez, ill. már sok olyan frazeologizmust ismernek, amelyek az idiomatikusság jegyével is rendelkeznek. Az elméleti alapvetésben tárgyaljuk a frazeologizmusok csoportjait (vö. Burger, 2010:36):

- **referenciális frazeologizmusok:** „a valós vagy a fiktív világ tárgyaira, jelenségeire, történéseire referálnak” (Drahota-Szabó, 2015a:177), pl. *köti az ebet a karóhoz vki* 'makacsul ragaszkodik az álláspontjához; konokul állít vmit; *Ebül szerzett jószág ebül* vész. 'nem becsületes módon szerzett vagy könnyen elvész, hamar elúszik'
- **strukturális frazeologizmusok:** „strukturáló szerepük van, grammatikai viszonyokat hoznak létre” (Drahota-Szabó, 2015a:178), pl. *nemcsak... hanem is...*
- **kommunikatív frazeologizmusok (pragmatikai frazeologizmusok; kommunikatív formulák):** „a beszédaktusok kezdetekor, lefolyásakor és azok végeztével van szerepük” (Drahota-Szabó, 2015a:178), pl. *A macska rúgja meg!*; *(A) kutya meg a macska!*/*A kutya meg a macskáját neki!*; *A kutya teremtésit!*

A strukturális frazeologizmusok között nem találunk olyanokat, amelyek állatneveket tartalmaznak. Ezekkel itt nem foglalkozunk.

Tertium comparationis

Hallgatóink a korábbi tanulmányaik során felismerték, hogy vannak olyan német frazeologizmusok, amelyek a magyar frazeologizmusoknak tükörfordítás szerűen messzemenően megfelelnek, pl.: m. *két legyet üt egy csapásra/csapással vki* ('egy fáradtsággal v. egyszerre két dolgot intéz el, kettős célt ér el'; vö. Forgács T., 2003:442) → ném. *zwei Fliegen mit einer Klappe schlagen* (vö. Duden, 2002:230)²; m. *úgy jár-kel/hiú/büszke vki mint a páva* ('öntelt, beképzelt, ill. büszkélkedve jár' (néha: 'cifrán öltözik, feltűnően díszes ruhát hord'); vö. Forgács T., 2003:572) → ném. *stolz wie ein Pfau* ('einen hochmütigen, eitlen Stolz erkennen lassend'; vö. Duden, 2002:736). Ha valaki túl korán szokott lefeküdni, akkor arra a magyarban azt mondjuk, hogy *a tyúkokkal fekszik* (vö. Forgács T., 2003:753), mint ahogy a németben is: *mit den Hühnern zu Bett / schlafen gehen* (vö. Duden, 2002:375). Ha valaki aránytalanul nagyszabású eszközöket használ valamely ügy elintézésére, akkor a magyarban ezt a frazeologizmust mondhatjuk: *ágyúval lö verebekre vki* (vö. Forgács T., 2003:10); a németben hasonlóképpen: *mit Kanonen nach/auf Spatzen schießen* (vö. Duden, 2002:395).

A hallgatók ugyanakkor azt is megtapasztalhatták, hogy a német állandósult szókapcsolatok nem feltétlenül esnek egybe a magyar megfelelőikkel, pl.: m. *Jobb ma*

² Az angol és az orosz frazeologizmusoknak más a képi hététere: *to kill two birds with one stone* (vö. Nagy, 1996:70); *убить (сразу) двух зайцев* (vö. Molotkov 1987:487).

egy veréb, mint holnap egy túzok. („többet ér a biztos kevés a bizonytalan soknál; jobb azt választani, amit azonnal megkapunk, mint azt, ami ennél nagyobb értékű ugyan, de még bizonytalan”; vö. Forgács T., 2003:795) → ném. *Besser ein Spatz in der Hand als eine Taube auf dem Dach.* (vö. Duden, 2002:714). Az is előfordul, hogy a magyar frazeologizmusnak van ugyan frazeológiai megfelelője a németben, annak azonban teljesen más a képi héttete, pl.:m. *lővő tesz vkit vki* ('becsap, bolonddá tesz, rászéd vkit'; vö. Forgács T., 2003:459) → ném. *jmdm. einen Bären aufbinden* ('jmdm. etw. Unwahres so erzählen, dass er es glaubt'; vö. Duden, 2002:92); m. *ahol (még) a madár se jár* ('távoli, elhagyatott vidéken'; vö. Forgács, 2003:467) → ném. *wo sich die Füchse / wo sich Fuchs und Hase gute Nacht sagen* (scherzh.; 'an einem abgelegenen, einsamen Ort'; vö. Duden, 2002:245).³ Végül pedig a hallgatók azt is tudják, hogy korántsem biztos, hogy az adott magyar állandósult szókapcsolatnak van a németben megfelelője. Ilyen pl. a következő: *Egyszer volt Budán kutyavásár.* ('csak egyszer szokott kivételes szerencséje lenni az embernek; abból, hogy egyszer megengedtek vagy elnéztek vkinek vmit, még nem következik, hogy még egyszer megengedik vagy elnézik neki ugyanezt'; vö. Forgács T., 2003:88).

A hallgatóknak mindezt a már meglévő tapasztalatát, felismerését kell a továbbiakban explicit módon rendszerezni, a nyelvre vonatkozó tudással kibővíteni, magasabb szintre emelni.

Ha kontrasztív frazeológiával foglalkozunk, akkor először azt vizsgáljuk meg, hogy a forrásnyelvi frazeologizmusnak a célnyelvben szemantikailag milyen nyelvi egység felel meg. Eszerint a következő ekvivalencia-típusokat különböztetjük meg (Drahota-Szabó, 2015a:204; vö. még Forgács E., 2007:265kk.):

- „1. frazeológiai ekvivalencia,
2. lexikális ekvivalencia,
3. nulla-ekvivalencia és
4. pszeudo-ekvivalencia (látszólagos megfelelés, hamis barátok)”.

Ha a forrásnyelvi frazeologizmusnak a célnyelvben frazeologizmus felel meg, akkor a további lépésben mindenekelőtt egy ún. *tertium comparationis*-ra van szükségünk. A forrás- és a célnyelvi frazeologizmusokat a következő szinteken hasonlítjuk össze (Drahota-Szabó, 2015a:204):

- „1. szemantikai szinten, azaz megvizsgáljuk a frazeologizmusok frazeológiai jelentését;
2. formai szinten, azaz összehasonlítjuk a frazeologizmusokban
 - a képi háttérrel (a szó szerinti jelentést),
 - a komponensek számát,
 - a morfológiai és a morfoszintaktikai jegyeket;
3. stilisztikai szinten, azaz összehasonlítjuk a stílusréteghez tartozást, a stíluszínezetet stb.” (Drahota-Szabó, 2015a:204).

³ Vö. *ор. у чѣрта на куличках* ('очень далеко, в отдалённых, глухих местах'; vö. Molotkov 1987:523).

Frazeológiai ekvivalencia

Messzemenő frazeológiai ekvivalencia

Ebbe a csoportba olyan frazeologizmusok tartoznak, amelyeknek a célnyelvi ekvivalensük a tertium comparationis felsorolt szintjein messzemenő egyezéseket mutat, azaz a forrás- és a célnyelvi frazeologizmus frazeológiai jelentése megegyezik; az alapjukat képező képi háttér azonos; komponenseikben, morfoszintaktikai struktúrájukban és stiláris értékeikben messzemenően egyeznek (vö. Drahotá-Szabó, 2015a:207kk.). A „messzemenően” szó hangsúlyozandó, hiszen teljes ekvivalenciáról a magyar és a német viszonylatában már csak azért sem beszélhetünk, mert a két nyelv nyelvtipológiailag különböző.

Ennek az ekvivalencia-típusnak a tudatosítása azért fontos, mert az idegen nyelvek elsajátításakor – többé-kevésbé tudatosan – az anyanyelvünkre támaszkodunk. Az anyanyelvvél való explicit összevetés, az anyanyelvre való tudatos támaszkodás, az egyezések, ill. azok okainak a felismertetése növeli az idegen nyelvet tanuló magabiztosságát, nyelvi tudatosságát, pozitív attitűdöket alakít ki. A messzemenő egyezéseknek több oka is lehet, mint például a beszélőközösségek hasonló tapasztalatai, megfigyelései. Ilyen ún. „Symbole par excellence” (vö. Dobrovolskij/Piirainen 1996) a következők:

- m. *macska-egér játékot/harcot folytat/űz vkivel vki/vmi* ('folytonos marakodás, veszekedés van köztük, de úgy, hogy egyikük diktálja a feltételeket'; vö. Forgács T., 2003:466)
- ném. *mit jmdm. Katz und Maus spielen* ('jmdn. hinhalten, allzu lange auf eine (letztlich doch negative) Entscheidung warten lassen'; vö. Duden, 2002:401)
- ang. *to play cat and mouse with someone* ('to play a cruel game, to toy with someone'; vö. Nagy, 1996:96)
- or. *играть в кошки-мышки с кем-л.* ('хитрить, лукавить, стараясь обмануть, провести кого-либо'; vö. Molotkov, 1987:179)
- m. *felül a magas lóra vki; magas lóról beszél vkivel vki* ('fölényesen, vállveregető stílusban beszél vagy viselkedik vkivel; nagyképűsködik; kevélykedik, pöffeszkedik'; vö. Forgács T., 2003:459)
- ném. *auf dem/(s)einem hohen Ross sitzen / sich aufs hohe Ross setzen* (ugs.; 'hochmütig, überheblich sein; eine hochmütige, überhebliche Haltung annehmen'; vö. Duden, 2002:624)
- ang. *to get on one's high horse / to ride the high horse* ('to talk down to others; to act in a conceited manner'; vö. Nagy, 1996:241).

A közmondások között is sok messzemenő ekvivalenst találunk, pl.:

- m. *Amely(ik) kutya ugat, (az) nem harap.* ('a hangoskodó, nagyszájú emberek nem szoktak veszélyesek lenni'; vö. Forgács T., 2003:416)
- ném. *Hunde, die (viel) bellen, beißen nicht.* ('wer laut schimpft, lässt es meist dabei bewenden; wer fürchterliche Drohungen ausstößt, macht sie gewöhnlich nicht wahr'; vö. Duden, 2002:377)⁴
- ang. *A barking dog never bites. / Barking dogs do not (or: never) bite.* ('threatening does not always lead to action'; vö. Paczolay, 1997:44k., 2002:44k.)
- or. *Которая собака много лает, та мало кусает. / Не та собака кусает, что лает, а та, что молчит, да хвостом виляет.* (vö. Paczolay, 1997:46, 2002:46)
- m. *Vak tyúk is talál szemet.* ('olykor az ügyetlen vagy az egyébként ostoba ember is rátalál az igazságra, a helyes megoldásra, ill. a peches embernek is lehet egyszer szerencséje'; vö. Forgács T., 2003:753)
- ném. *Ein blindes Huhn findet auch einmal ein Korn.* ('auch dem Unfähigsten gelingt mal etwas'; vö. Duden, 2002:375)
- ang. *Even a blind chicken finds some corn every now and then.* (vö. Nagy, 2013:52)
- or. *И слепая курица находит зёрнышко.* (vö. Keszthelyi, 1961:108).

⁴ A német közmondásban többes számot használunk. Ha az ilyen különbségekre felhívjuk a hallgatók figyelmét, akkor csökkenthetjük az interferenciális hibák számát.

Az alábbi messzemenően ekvivalens frazeologizmusok arra a hiedelemre mennek vissza, miszerint akkor is felismerhető az ördög a patás lábáról, ha emberi alakot vesz fel:

- m. *kilóg/kilátszik a lóláb (vmiből)* ('minden leplezés ellenére is megmutatkozik milyen cselekedet vagy magatartás mögött az illető személy(ek) nem tiszta vagy éppen nem tisztességes szándéka'; vö. Forgács T., 2003:461)
- ném. *da zeigt sich der Pferdefuß / da schaut der Pferdefuß heraus* (ugs.; 'da wird die Hinterlist, der verborgene Nachteil sichtbar'; vö. Duden, 2002:575).

A következő frazeologizmusok a lóversenyeken kötött fogadásokra utalnak:

- m. *jó/rossz lóra tesz (vkivel/vmivel) vki* ('jól/rosszul számít, amikor milyen ügy pártjára áll vagy hívüül szegődik; a helyes/helytelen utat választja; jól/rosszul dönt milyen ügyben'; vö. Forgács T., 2003:458)
- ném. *aufs falsche/richtige Pferd setzen* (vö. Duden, 2002:575)
- ang. *to back the wrong horse* (vö. Longman, 2001:79)
- or. *(по)ставить не на ту лошадь* (vö. Binovits/Grisin, 1975:436).

A frazeológiai internacionalizmusok csoportjába tartoznak azok az állandósult szókapcsolatok, amelyek közös forrásból, például Ezópus egyik fabulájából erednek:

- m. *bemerézkedik az oroszlán barlangjába vki* ('vmely félelmetes és hatalmas v. hatalmasnak látszó személy v. közösség lakó- vagy székhelyére merézkedik'; vö. Forgács T., 2003:56)
- ném. *sich in die Höhle des Löwen begeben/wagen* (scherzh.; 'jmdn., den man fürchtet, von dem man nichts Gutes zu erwarten hat, beherzt mit einem Anliegen o. Ä. aufsuchen'; vö. Duden, 2002:367)
- ang. *in the lion's den* ('among people who are your enemies'; vö. Longman 2001:826)
- or. *отправляться в пещеру льва* (Binovits/Grisin, 1975:294).

Ezópusnak egy másik meséjében a farkas azzal az ürüggyel támad a bárányra, hogy az őt az előző évben sértegette, noha a bárány akkor még nem is élt. Innen származnak a következő frazeologizmusok:

- m. *ártatlan vki, mint a ma született bárány* ('teljesen ártatlan; semmi nem terheli a lelkiismeretét'; vö. Forgács T., 2003:40)
- ném. *unschuldig wie ein (neugeborenes) Lamm* ('völlig unschuldig'; vö. Duden, 2002:802)
- ang. *(as) innocent/gentle as a lamb* ('pure; sinless; naive'; vö. Nagy, 1996:265).

Jean de La Fontaine egyik fabulája a közös eredete a következő frazeologizmusoknak:

- m. *levágja az aranytojást tojó tyúkot vki* ('elpusztítja a további haszon forrását'; vö. Forgács T., 2003:35k.)
- ném. *das Huhn, das goldene Eier legt, schlachten* ('sich törichter- oder unvorsichtigerweise die Grundlage seines Einkommens, Wohlstandes entziehen'; vö. Duden, 2002:375)
- ang. *to kill the goose that lays the golden eggs* ('to sacrifice a fortune for a small but fast profit'; vö. Nagy, 1996:206).

A közös forrás lehet a Biblia is. Az Újtestamentum Máté evangéliuma (7, 15) és Márk evangéliuma (13, 22) figyelmeztet, hogy óvakodjunk a hamis prófétáktól, „akik juhok ruhájában jönnek hozzátok, de belül ragadozó farkasok”. Innen erednek az alábbi ún. frazeológiai internacionalizmusok:

- m. *báránybőrbe bújt/öltözött farkas vki* ('olyan álnok, veszélyes ember, akinek gonoszak a szándékai, de szelídnek és békésnek mutatkozik'; vö. Forgács T., 2003:55k.)
- ném. *ein Wolf im Schafspelz* ('ein Mensch mit üblen Absichten, der sich aber äußerlich sanft und friedlich gibt'; vö. Duden, 2002:877)
- ang. *a wolf in sheep's clothing* ('a dangerous person or thing disguised as harmless'; vö. Nagy, 1996:509)
- or. *волк в овечьей шкуре* (vö. Binovits/Grisin, 1975:628).

Máté evangéliumában (7, 6) olvashatjuk: „Ne vessetek szent dolgokat ebeknek, s ne szórjátok gyöngyeiteket disznók elé. Különbönb lábokkal eltaposhatják azokat, aztán megfordulnak és széttépnek titeket.” A Bibliának erre a részletére mennek vissza a következő frazeologizmusok:

- m. *disznók elé gyöngyöt szór vki* ('vmi értékeset kínál olyannak, aki nem tudja azt értékelni; méltatlanokra pazarolja tudását, erejét, munkáját'; vö. Forgács T., 2003:120)
- ném. *Perlen vor die Säue werfen* ('etwas Wertvolles jmdm. anbieten, geben, der es nicht zu schätzen, zu würdigen weiß'; vö. Duden, 2002:570)
- ang. *to cast pearls before swine* ('to give something valuable to someone who does not understand its value'; vö. Longman 2001:1042)
- or. *метать бисер перед свиньями* (vö. Binovits/Grisin, 1975:433).

Az alábbi magyar, német és orosz frazeologizmusoknak egy több variánsban élő anekdota az alapja (vö. Forgács T., 2003:482k.; O. Nagy, 2011:275k.; Röhrich, 1988:98k.). O. Nagy (2011:276) terminológiájával élve „vándorszólás”-ról van szó. Az egyik anekdota szerint három jó barát medvét akar ejteni, de már előtte a medve bőrének az árára isznak a kocsmában. A vadászat balul üt ki: az egyik barát ijedtében elszalad, a másik felmászik a fára, a harmadik pedig halottnak tettet magát. A medve megszaglássza, majd elmegy. A többiek kérdésére, hogy mit súgott a fülébe a medve, ezt feleli: „máskor ne igyunk előre a medve bőrre”. Az anekdota másik változata szerint egy varga előre kifizeti a medvebőrt a vadásznak, aki megígéri, hogy másnap elejti a medvét. A varga egy fa tetejéből nézi a vadászatot, amely azonban sikertelenül végződik. A vadász ebben az anekdotában is halottnak tettet magát, s amikor a varga megkérdezi tőle, mit súgott neki a medve, ezt válaszolja: „ezentúl ne adjam el a medve bőrét, míg el nem ejtettem”.

- m. *Ne igyunk előre a medve bőrre!* ('olyan eredménynek, sikernek örül, melyet még el sem ért'; vö. Forgács T., 2003:482k.)
- ném. *die Bärenhaut verkaufen, bevor man den Bären hat* (vö. Röhrich, 1988:98kk.)
- or. *делить шкуру неубитого медведя* (vö. Keszthelyi 1961:241)
- ang. funkcionális ekvivalens: *Don't count your chickens before they are hatched!* (vö. Nagy, 2013:52).

Messzemenő egyezések átvétel útján is keletkezhetnek. Ilyen jövevény frazeologizmus a magyarban a következő, amely a németből való kölcsönzés:

- m. *malaca van vkinek* ('szerencsége van'; vö. Forgács T., 2003:476) ← ném. *Schwein haben* ('Glück haben'; vö. Duden, 2002:692).⁵

Részleges frazeológiai ekvivalencia

A részleges frazeológiai ekvivalensek esetében a forrás- és a célnyelvi frazeologizmus a tertium comparationis valamelyik szintjén eltérést mutat: a lexikális variabilitás esetében kissé módosul a képi háttér; ugyanannak a képi háttérnek a rövidítéséről vagy kiegészítéséről van szó, azaz különbség van a komponensek számában; morfológiai és morfoszintaktikai különbségeket láthatunk; a forrás- és célnyelvi frazeologizmusok egymás ideográfiai vagy stilisztikai szinonimái; vagy pedig a hiperonímia és hiponímia esetéről van szó. A képi háttér módosul a következő frazeologizmusokban:

⁵ Ennek a frazeologizmusnak feltehetően az az eredete, hogy a középkori viadalokon a legsikeretlenebb résztvevőnek vigaszdíjul egy malacot adtak (vö. Duden, uo.).

- m. *Ajándék lónak ne nézd a fogát!* ('nem illik kritizálni azt, amit ajándékba kapunk'; vö. Forgács T., 2003:460)
- ném. *Einem geschenkten Gaul sieht/schaut/guckt man nicht ins Maul.* ('an einem Geschenk soll man nicht herummäkeln'; vö. Duden, 2002:258)
- ang. *Don't look a gift horse int he mouth.* ('a present should not be critized'; vö. Paczolay, 2002:54k.)
- or. *Дарёному коню в зубы не смотрят.* (vö. Paczolay, 2002:57)⁶
- m. *Nincs otthon/itthon a macska, cincognak/táncolnak az egerek.* ('távol van az, aki parancsol, ill. akitől félni kell, ezért meglazult a fegyelem'; vö. Forgács T., 2003:467)
- ném. *Wenn die Katze aus dem Haus ist, tanzen die Mäuse (auf dem Tisch).* ('wer gewohnt ist, ständig beaufsichtigt zu werden, nutzt es aus, wenn er einmal ohne Aufsicht ist'; vö. Duden, 2002:401)
- or. *Кошка из дома – мышкам воля.* (Keszthelyi 1961:102).

Az alábbi frazeologizmusok eredeti formája: *zsákban venni valamit* (vö. Duden, 2002:401), s a magyarizmatuk abban rejlik, hogy korábban a vásárokon a kismalac vagy a nyúl helyett gyakran egy értéktelen macskát tettek a zsákba, s így csapták be a vevőt:

- m. *zsákbamacskát vesz vki* ('úgy köt üzletet, hogy nem látja az alku tárgyát; olyasmire vállalkozik, aminek nem ismeri a lényegét'; vö. Forgács T., 2003:818)
- ném. *die Katze im Sack kaufen* (ugs.; 'etw. ungeprüft übernehmen, kaufen (und dabei übervorteilt werden)'; vö. Duden, 2002:401)
- ang. *to buy a pig in a poke* ('to buy something sight unseen / value unknown'; vö. Nagy, 1996:345)
- or. *купить/покупать коша в мешке* ('приобретать что-либо, не видя, не зная заранее ничего о качестве приобретаемого'; vö. Molotkov, 1987:337).

Olykor nehéz megmondani, hol van a határ a messzemenő és a részleges frazeológiai ekvivalencia között. Hasonlóképpen sokszor elmosódott a határ a részleges és a funkcionális frazeológiai ekvivalencia között, azaz kérdéses, hogy lexikális modifikációról beszélhetünk-e a következő esetekben, vagy pedig interlingvális szinonimákról (lásd következő pont). Azonban nem is a példák ekvivalencia-típusokba való egyértelmű besorolása a lényeg, hanem a különbségek tudatosítása:

- m. *bogarat tesz/ültet vkinek a fülébe vki* ('olyasmit közöl vele, ami többé nem hagyja az illetőt nyugodni, töprengésre készteni'; vö. Forgács T., 2003:74)
- ném. *jmdm. einen Floh ins Ohr setzen* (vö. Duden, 2002:231)

- m. *a bolhából elefántot csinál vki* ('felfúj milyen jelentéktelen ügyet; a legkisebb kellemetlenséget is Nagy, bajnak látja'; vö. Forgács T., 2003:75)
- ném. *aus einer Mücke einen Elefanten machen* (vö. Duden, 2002:524)
- or. *делать из мухи слона* (vö. Földes 1987:65)
- m. *(A) sötétben minden tehén fekete.* ('sötétben nem lehet a dolgokat, személyeket tisztán felismerni'; vö. Forgács T., 2003:634)
- ném. *Bei Nacht / in der Nacht sind alle Katzen grau.* ('in der Dunkelheit kann man nur schwer jmdn. od. etw. erkennen'; vö. Duden, 2002:532)
- ang. *All cats are grey int he dark.* (vö. Nagy, 2013:48)
- or. *Ночью все кошки серы.* (vö. Keszthelyi 1961:146).

⁶ A közmondások forrása a lókereskedelem:a megvásárolni kívánt ló korát és értékét a fogazata alapján ítélik meg.

Funkcionális frazeológiai ekvivalencia

Ebbe a csoportba olyan frazeologizmusok tartoznak, amelyeknek a frazeológiai jelentésük, azaz a funkciójuk megegyezik, de a képi háttérük eltér. Ilyen ún. „interlingvális szinonimák” (vö. Drahotka-Szabó, 2015a:246kk.; Forgács E., 2007:276kk.) a következők:

- m. *tudja vki, (hogy) mitől döglök a légy* ('szemfüles, tájékozott'; vö. Forgács T., 2003:442)
- ném. *wissen / jmdm. zeigen o. Ä., wie der Hase läuft* (ugs.; 'wissen, jmdm. zeigen o. Ä., wie es gemacht wird, damit es die gewünschte Wirkung, den gewünschten Erfolg erzielt'; vö. Duden, 2002:332).⁷

Mind a magyar, mind a német frazeologizmusnak van szinonimája is:

- m. *ismeri/érti a dürgést/dörgést vki* ('tudja a módját vminek; jártas vmiben; tájékozott, szemfüles; ügyes, ravasz'; vö. Forgács T., 2003:128)
- ném. *wissen, wo Barthel den Most holt* (ugs.; 'alle Kniffe kennen'; vö. Duden, 2002:95).

E két utóbbi frazeologizmusnak tanulságos az eredete is, amelynek az ismeretében a frazeologizmusok motivációs háttérét megérthetjük. A magyar frazeologizmusban a *dürgés* (a *dürög, dürrög* ige származékaként) vadászati műszó, a fajdkakas párzási időszakban hallatott hangjára vonatkozik. Ha a vadász ismeri a dürgést, akkor tudja, mikor párzanak, s így kevésbé elővigyázatosak a madarak, s könnyebben elejtheti őket (vö. Forgács T., 2003:128). A német frazeologizmusban a *Barthel* valószínűleg a tolvajnyelvi *Barsel* ('feszítővas'), a *Most* pedig a szintén tolvajnyelvi *Moos* ('pénz') elferdítésével került a szókapcsolatba, azaz eredetileg nem arról van szó, hogy Barthel tudja, honnan lehet hozni a mustot, hanem arról, hogy valaki tudja, hogyan lehet feszítővassal pénzhez jutni (vö. Duden, 2002:95).⁸ További példák a funkcionális frazeológiai ekvivalenciára:

- m. *a béka fenéke/segge alatt van vmi/(vki)* ('a lehető legrosszabb helyzetben van; nagyon mélyre került'; vö. Forgács T., 2003:60)
- ném. *unter aller Sau* ('sehr schlecht, miserabel'; vö. Duden, 2002:647)
- m. *kibeszéli/kibeszélné a tehénből a borjút vki* (szleng; 'nagyon sokat tud beszélni; úgy tud rimánkodni, hogy nem lehet neki ellenállni'; vö. Forgács T., 2003:718)
- ném. *jmdm. ein Kind in den Bauch reden* (ugs.; 'jmdm. mit großer Überredungskunst von etw. völlig Unwahrscheinlichem überzeugen wollen; jmdm. etw. einreden'; vö. Duden, 2002:410)
- m. *Láttam én/láttunk mi már karón varjút!* ('nem hisz a nagyhangú fogadkozásnak, ígéretésnek; nem hagyja magát becsapni; tapasztalt már eleget, látott már ilyen csodát'; vö. Forgács T., 2003:348)
- ném. *Man hat schon Pferde kotzen sehen (und das direkt vor der Apotheke)!* (ugs.; 'es geschehen manchmal die unwahrscheinlichsten Dinge'; vö. Duden, 2002:575)
- m. *(a) szarva közt a tőgyit/tőgyét (keresi/italálja meg) vki; eltalálja (a) szarva közt a tőgyit/tőgyét vki; ráhibázik szarva közt a tőgyire/tőgyére vki* ('alaposan téved, melléfog'; vö. Forgács T., 2003:655)
- ném. *das Pferd am/beim Schwanz aufzäumen* (ugs.; 'eine Sache ganz verkehrt anfangen'; vö. Duden, 2002:574)
- ang. *(put/get/have the) cart before the horse* (vö. Makkai, 1987:48)
- or. *попадать/попасть с пальцем в небо* (vö. Molotkov, 1987:342); *ставить телегу впереди лошади* (vö. Binovits/Grisin, 1975:436)
- m. *annyit ért vmihez vki, mint tyúk az ábécéhez* ('egyáltalán nem ért hozzá'; vö. Forgács T., 2003:158)

⁷ Vö. ang. *to know what's what; to know the score* (US) (vö. Nagy, 1996:903).

⁸ Krüger-Lorenzen (1988:35) egy másik esetleges eredetmagyarázatot is megad, miszerint a frazeologizmus erre az alnémet mondásra megy vissza: *he weet, wo Bartheld de Mus herhalt*, azaz 'er weiß, wo Bartheld ('der Storch') die Mäuse ('die Kinder') holt'. Eszerint tehát aki már tudja, hogy nem a golya hozza a gyereket, az okos, eszes.

- ném. *von etw. so viel verstehen wie der Hahn vom Eierlegen / wie die Kuh vom Radfahren/vom Sonntag/vom Schachspielen* (ugs., scherzh.; 'gar nichts von tw. verstehen'; vö. Duden, 2002:820)
- ang. *he doesn't know a hawk from a handsaw* (vö. Ország/Magay, 2004:698)
- or. *разбираться в чём-л. как свинья в апельсинах* (vö. Molotkov, 1987:413).

Lexikális ekvivalencia

A forrásnyelvi frazeologizmusnak olykor a célnyelvben egy szó felel meg. Ha például valaki nagyon csúnyán ír, akkor az oroszban ezt mondjuk: *писать как курица лапой* [úgy ír vki, mint a tyúk a lábával], a magyarban pedig egy (összetett) szóval: *macskakaparás*. A németben is lexikális ekvivalense van az orosz szóláshasonlatnak: *(der) Krähenfuß*.⁹

Ekvivalens nélküli frazeologizmusok

Számtalan oka lehet annak, hogy egy frazeologizmusnak miért nincs a célnyelv(ek)ben megfelelője, például az, hogy a frazeologizmus az adott nemzet/nyelvközösség irodalmára vezethető vissza. Madách Imre „Az ember tragédiája” című műve a forrása a következőnek:

- m. *Sok az eszkimó, kevés a fóka*. ('túl Nagy, a kereslet a kínálathoz képest (emiatt erős a konkurenciaharc)'; vö. Forgács T., 2003:163k.).

A fenti frazeologizmus ún. reália-frazeologizmus. Azokat a frazeologizmusokat tekintem reália-frazeologizmusoknak, amelyek az adott kultúr-/nyelvközösség történelmével, szokásaival, hiedelmeivel, gondolkodásmódjával, értékrendszerével és/vagy nyelvével szorosan összefüggnek (vö. Drahot-Szabó, 2016:308).¹⁰

Természetesen a németben is vannak reália-frazeologizmusok. Ha ezeknek feltárjuk az etimológiáját, akkor kultúrtörténeti ismereteket is közvetíthetünk. Az etimológia ismeretében a frazeologizmus jobban rögzül az emlékezetben, hiszen a hallgatók azt is megtanulják, mit miért mondunk éppen úgy a németben, azaz a frazeologizmusok motiválttá, átláthatóvá válnak.

Nincs ekvivalense a magyarban a következő német frazeologizmusnak:

- ném. *Aus die Maus!* (ugs.; 'es ist Schluss, das war es'; vö. Duden, 2002:509).

A frazeologizmus jelentése ('vége, ennyi volt') akkor válik motiválttá, ha tudjuk, hogy a szókapcsolat a „Sendung mit der Maus” televíziós gyermekműsorra megy vissza. A műsor végén ugyanis megjelenik a kisegér, s az „aus die Maus” felirat kíséretében búcsúzik el a gyerekektől.

Ha nem ismertetjük meg a hallgatókkal a frazeologizmusok keletkezési hátterét, akkor nagyobb az esélye a népetimológiás értelmezésnek. A *sich nicht ins Bockshorn jagen lassen* ('sich nicht einschüchtern, in Bedrängnis bringen lassen'; vö. Duden, 2002:132) szó szerinti értelme és frazeológiai jelentése közötti összefüggést nem értjük, ha nem ismerjük a szókapcsolat kultúrtörténeti hátterét. A frazeologizmus

⁹ Mind a magyar, mind a német lexikális ekvivalens egy-egy hasonlatot foglal magában, csak a magyar a macskához, a német pedig a varjúhoz hasonlít. Ezeket a lexikális ekvivalenseket ún. monofrazémáknak is tekinthetjük.

A *(die) Krähenfüße* másik jelentésének ('szemkörüli apró ránc') a magyarban *szarkaláb* felel meg.

¹⁰ A reália-frazeologizmusok csoportjaihoz magyar példákkal szemléltetve vö. Drahot-Szabó, 2015b.

szó szerinti jelentése: 'vki nem engedi, hogy a bikaszarvba kergessék'. Valójában azonban nem bikaszarvról van szó: a *Bockshorn* a 'kecskebőr' jelentésű *bockes hamo* átértelmezésével került a frazeologizmusba. Egy régi bíráskodás lényege ugyanis abban állt, hogy a bűnöst kecskebőrbe öltöztették, és abban kergették. (Vö. Duden, uo.)

Ha valakinek valakivel még tisztáznivalója, elintéznivalója, elszámolnivalója van, egy régóta húzódó vitára kellene pontot tenni, akkor a németben ezt mondjuk: *mit jmdm. ein Hühnchen zu rupfen haben* (vö. Duden, 2002:375k.; Doba 2006:265). A frazeologizmus keletkezését azzal magyarázzák, hogy a tyúkkoppasztás nem éppen kellemes dolog, ill. az etimológia szempontjából az is fontos, hogy a *rupfen* ige korábban a következő jelentésekben is használatos volt: 'megfeddni, megszidni' (vö. Röhrich, 1988:444).

Összegzés

A tanulmány célja az volt, hogy példák segítségével röviden bemutassa, milyen előnyökkel jár a frazeológiai stúdiumokban az ekvivalencia-típusok tudatosítása a leendő némettanárok számára. A megfelelési típusok explicit tárgyalásának a haszna így összegezhető:

- 1.) az azonosságok, a messzemenő megfelelések felismertetésével a pozitív transzfer lehetősége megerősíthető, s a frazeológiai szókinccs könnyen bővíthető;
- 2.) a részleges ekvivalencia és a pseudo-ekvivalencia (hamis barátok) tárgyalásával az interferenciális hibák hatékonyabban kiküszöbölhetők;
- 3.) a több célnyelvből vett funkcionális ekvivalensek segítségével a nyelvközösségek gondolkodásmódjába is betekintést lehet nyerni;
- 4.) a kontrasztív módszer nemcsak az idegen nyelvi, hanem az anyanyelvi kompetenciát is fejleszti;
- 5.) az ekvivalens nélküli frazeologizmusok, az ún. reália-frazeologizmusok etimológiájának a tárgyalásával kultúrtörténeti tudás is közvetíthető;
- 6.) a célnyelvi ekvivalensek megkeresésével a szótárhasználat, a lexikográfiai ismeretek is fejleszthetők.

Irodalomjegyzék

- Burger, Harald (2010). *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. [4., neu bearbeitete Auflage]. Berlin: Erich Schmidt Verlag. (=Grundlagen der Germanistik, Bd.36)
- Dobrovolskij, Dmitrij, & Piirainen, Elisabeth (1996). *Symbole in Sprache und Kultur. Studien zur Phraseologie aus kultursemiotischer Perspektive*. Bochum: Brockmeyer. (= Studien zur Phraseologie und Parömiologie, 8)
- Drahota-Szabó, Erzsébet (2015a). *Fordíthatóság, fordíthatatlanság és ami közöttük van. A kultúraspecifikus nyelvi elemek átültetéséről*. Szeged: Grimm.
- Drahota-Szabó, Erzsébet (2015b). Zur Übersetzbarkeit der ungarischen Realien-Phraseologismen. In Zenderowska-Korpus, Grażyna (Hrsg.), *Phraseologie und kommunikatives Handeln* (pp. 33-59). Landau: Verlag Empirische Pädagogik. (= Beiträge zur Fremdsprachenvermittlung, Sonderheft 21)
- Drahota-Szabó, Erzsébet (2016). Realien-Phraseologismen im DaF-Unterricht. In Szabolcs J. (Hrsg.), *Umwandlungen und Interferenzen. Studien aus dem Bereich der Germanistik. Beiträge der VI. Internationalen Germanistentagung an der Christlichen Universität*

- Partium Großwardein/Nagyvárad/Oradea, 18.-19. September 2014* (pp. 307-315). Wien: Praesens Verlag. (= Großwardeiner Beiträge zur Germanistik, Bd. 13
- Drahota-Szabó, Erzsébet (2017). Bilingualismus, kontrastive Sprachbetrachtung und mentales Lexikon. In Bukor, József, Drahota-Szabó, Erzsébet, Simon Szabolcs, & Tóth Sándor János (szerk.), *A Selye János Egyetem 2017-es „Érték, minőség és versenyképesség – a 21. század kihívásai” Nemzetközi Tudományos Konferenciájának tanulmánykötete / Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie Univerzity J. Selyeho – 2017 „Hodnota, kvalita a konkurencieschopnosť – výzvy 21. storočia”*. Humántudományi szekciók, „Idegennyelv-oktatás a 21. században – tradíció és innováció” szekció / Sekcie humanitných vied, Sekcia „Vyučovanie cudzích jazykov v 21. storočí – tradícia a inovácia” (pp. 209-226). Komárno: Selye János Egyetem.
- Forgács, Erzsébet (2007). *Kontrastive Sprachbetrachtung*. Szeged: Klebelsberg Kuno Egyetemi Kiadó.

Szótárak

- Binovics/Grisin 1975 = Binowitsch, Leonid E./Grischin, Nikolaj N. (1975). *Deutsch-russisches phraseologisches Wörterbuch*. Moskau: Verlag Russische Sprache.; Бинович, Леонид Эдуардович/Гришин, Николай Николаевич (1975). *Немецко-русский фразеологический словарь*. Москва: Издательство Русский Язык.
- Doba Dóra (2006). *Német-magyar idiómaszótár. Germanizmusok. Deutsch-ungarisches Wörterbuch der Idiomatik. Germanismen*. Budapest: Akadémiai.
- Duden, 2002 = Der Duden, in zwölf Bänden. Das Standardwerk zur deutschen Sprache. Band 11. *Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*. 2., neu bearbeitete und aktualisierte Auflage. Mannheim: Dudenverlag.
- Forgács Tamás (2003). *Magyar szólások és közmondások szótára. Mai nyelvünk állandósult szókapcsolatai példákkal szemléltetve*. Budapest: Tinta.
- Földes Csaba (1987). *Magyar – német – orosz beszédfordulatok. A három nyelv azonos jelentésű állandósult szókapcsolatai*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Keszthelyi Ernő (Szerk.) (1961). *5000 orosz szólás és kifejezés*. Budapest: Terra.
- Krüger-Lorenzen, Kurt (1988). *Deutsche Redensarten und was dahinter steckt*. München: Wilhelm Heyne Verlag.
- Longman 2001 = *Longman Dictionary of Contemporary English*. Harlow: Longman.
- Makkai, Adam (ed.) (1987). *A Dictionary of American Idioms. Based on earlier American editions by Maxine Tull Boatner and John Edward Gates*. Budapest: International House.
- Molotkov 1987 = Молотков, Александр Иванович (Ред.). *Фразеологический словарь русского языка*. Москва: Русский Язык.
- Nagy, György (1996). *Angol-magyar idiómaszótár. Angol és amerikai szókapcsolatok*. Budapest: Akadémiai.
- Nagy, György (2013). *Angol közmondások. 2000 angol közmondás, szólás és szállóige fordítása és magyar megfelelője*. Budapest: Tinta.
- O. Nagy, Gábor (2011). *Mi fán terem? Magyar szólasmondások eredete*. Budapest: Akkord.
- Országh László/magay Tamás (2004). *Angol-Magyar Nagyszótár. English-Hungarian Dictionary*. Budapest: Akadémiai.
- Paczolay, Gyula (1997). *European Proverbs in 55 Languages with Equivalentents in Arabic, Persian, Sanskrit, Chinese and Japanese. Európai közmondások 55 nyelvben arab, perzsa, szanszkrit, kínai és japán megfelelőkkel*. Veszprém: Veszprémi Nyomda Rt.
- Paczolay, Gyula (2002). *European Proverbs in 55 Languages with Equivalentents in Arabic, Persian, Sanskrit, Chinese and Japanese*. Tasmania: De Proverbio.
- Röhrich, Lutz (1988). *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*. Freiburg: Herder.